

Sygn. akt II CSK 680/17

POSTANOWIENIE

Dnia 6 czerwca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Manowska (przewodniczący)

SSN Tomasz Szanciło

SSN Kamil Zaradkiewicz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku K. L.
przy uczestnictwie A. L.
o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 6 czerwca 2019 r.,
skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania
od postanowienia Sądu Okręgowego w G.
z dnia 6 czerwca 2017 r., sygn. akt V Ca (...),

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 9 listopada 2016 r. Sąd Rejonowy w G. na wniosek K. L. z udziałem A. L. dokonał podziału majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej.

W skład majątku wspólnego wchodziła nieruchomość położona w K. przy ul. A. oraz dwa samochody osobowe. Wnioskodawca wnosił o podział majątku w drodze sprzedaży jego wszystkich składników oraz równy podział uzyskanych środków. Uczestniczka nie kwestionowała składników majątku wspólnego z wyjątkiem ich wartości oraz zgłosiła nakłady w postaci spłacanego przez nią kredytu hipotecznego, a także związane z budową domu. Wnosiła natomiast o

ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym stron - w stosunku 60% dla uczestniczki oraz 40% dla wnioskodawcy, a ponadto o przyznanie jej na wyłączną własność nieruchomości za spłatą wnioskodawcy, wskazując na fakt spłacania przez nią kredytu hipotecznego. Uczestniczka m.in. podniosła, iż w czasie trwania małżeństwa na niej spoczywał ciężar utrzymania rodziny.

Z kolei wnioskodawca kwestionując ustalenie nierównej wielkości udziałów podnosił, że za środki uzyskane ze sprzedaży w 2000 r. подарowanej w 1994 r. od rodziców działki budowlanej małżonkowie nabyli w 2002 r. wchodzącą w skład majątku wspólnego nieruchomość (w stanie surowym otwartym). Podnosił też swoje osobiste zaangażowanie w pracę przy domu.

W postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji ustalono w szczególności, że w 2008 r. strony zawarli z (...) Bank umowę kredytową opiewającą na kwotę kredytu na budowę domu mieszkalnego w wysokości 123.685,80 zł indeksowanego kursem franka szwajcarskiego. Tytułem zabezpieczenia spłaty kredytu ustanowiono m.in. hipotekę kaucyjną w złotych do kwoty stanowiącej 170% wartości udzielonego kredytu. W 2010 r. Sąd Rejonowy w G. ustanowił między stronami rozdzielność majątkową.

Według stanu na dzień ustania wspólności majątkowej małżeńskiej wartość nieruchomości wspólnej bez uwzględnienia obciążenia hipotecznego wynosiła 343.734,- zł, wartość hipoteki zabezpieczającej część pozostałą do spłaty kredytu hipotecznego - 154.004,47 zł, zaś obu samochodów osobowych wchodzących w skład majątku wspólnego - 3.200,- zł. W sprawie biegły sporządził kilka opinii, ostatecznie (po korektach i uzupełnieniach) ustalając w 2013 r. wartość nieruchomości położonej w K. na kwotę 349.048,- zł, zaś kolejną w 2014 r. - na kwotę 343.734,- zł, nakładów uczestniczki po ustanowieniu rozdzielności majątkowej - 67.406,- zł, tj. łącznie 411.140,- zł.

Po ustanowieniu rozdzielności majątkowej nakłady na dokończenie budowy domu oraz zagospodarowanie nieruchomości czyniła jedynie uczestniczka – od ustanowienia rozdzielności ze swojego majątku osobistego w wysokości 67.406,- zł. Do czasu orzeczenia o podziale majątku wspólnego w nieruchomości zamieszkiwała ona wraz z dwójką dzieci.

Sąd Rejonowy dokonał podziału majątku wspólnego, przywołując stanowisko prezentowane we wcześniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego, iż w sprawie o zniesienie współwłasności nieruchomości, w tym w ramach podziału majątku wspólnego, sąd, przyznając ją jednemu z uczestników, powinien określić wartość nieruchomości z uwzględnieniem obciążenia hipotecznego. W konsekwencji Sąd pierwszej instancji ustalił wartość nieruchomości według stanu z 2010 r. pomniejszoną o wartość obciążenia hipotecznego, tj. na kwotę 154.004,47 zł. Sąd zobowiązał ponadto wnioskodawcę do zwrotu połowy kosztów poniesionych przez uczestniczkę nakładów służących utrzymaniu nieruchomości, a także kosztów związanych ze spłatą kredytu. Podzielając opinię biegłych Sąd uznał, iż wnioskodawca z tytułu spłaty kredytu poniósł koszt w wysokości 749,46 zł. Tytułem spłaty wnioskodawcy Sąd zasądził od uczestniczki na jego rzecz kwotę 35.391,22 zł tytułem wyrównania udziałów w majątku wspólnym, rozliczenia nakładów z majątku osobistego uczestniczki na majątek wspólny, a także rozliczenia spłaconych zobowiązań wspólnych. W związku z powyższym sposobem podziału majątku Sąd ustalił, że od chwili podziału majątku wspólnego uczestniczkę tym samym nie przysługuje wobec wnioskodawcy roszczenia co do spłaty zobowiązania zabezpieczonego hipoteką. Nie dostrzegł w stanie faktycznym sprawy przesłanek uwzględnienia wniosku o ustalenie nierównych udziałów wobec braku ważnych powodów.

Od powyższego postanowienia apelację złożyli oboje uczestnicy.

W apelacji wnioskodawcy podnosił on m.in. zarzut zaniżenia wartości nieruchomości przyjętej przez Sąd Rejonowy, a w konsekwencji zaniżenia zasądzonej na jego rzecz kwoty spłaty. Wnioskodawca zarzucił Sądowi w ramach ustalenia wartości majątku wspólnego oraz dopłaty na jego rzecz popełnienie oczywistej omyłki matematycznej. Podniósł także, iż nie wyraża zgody na przyznanie nieruchomości uczestniczkę, o ile nie zostaną ustalone w formie pisemnej gwarancje spłaty przez nią rat kredytowych.

Z kolei uczestniczka zarzuciła Sądowi pierwszej instancji przede wszystkim sprzeczność ustaleń z zebranymi w sprawie materiałami dowodowymi przez przyjęcie równych udziałów w majątku wspólnym, a także błąd w ustaleniach

faktycznych w rozliczeniu sądu przez zasądzenie na jej rzecz od wnioskodawcy jedynie połowy poniesionych przez nią nakładów.

Sąd Okręgowy podzielił ustalenia stanu faktycznego dokonane przez Sąd Rejonowy oraz w znacznej części wnioski co do prawa poczynione w ich świetle. W szczególności podtrzymał stanowisko Sądu pierwszej instancji co do braku przesłanek do ustalenia nierównych udziałów. Zmienił natomiast zaskarżone postanowienie, przyjmując wartość nieruchomości na dzień wyceny z powiększającymi wartość nakładami poczynionymi przez uczestniczkę, pomniejszając wartość nieruchomości na cele spłaty o wartość nakładów uczestniczki. Ponadto zmienił postanowienie w ten sposób, iż przyjął pełną wartość nieruchomości, tj. bez pomniejszenia jej wartości o pozostały do spłaty kredyt. Zaznaczył, iż zasadą jest, iż w podziale majątku nie rozlicza się nie spłaconych jeszcze długów, dzieląc jedynie aktywa o określonej wartości, które istnieją w dniu dokonania podziału.

Od postanowienia Sądu Okręgowego skargę kasacyjną wywiodła do Sądu Najwyższego uczestniczka postępowania, zarzucając orzeczeniu naruszenie przepisów postępowania, mające istotny wpływ na wynik sprawy, tj. art. 518 k.p.c. w związku z art. 378 § 1 k.p.c. poprzez wykroczenie przez Sąd drugiej instancji przy orzekaniu poza granice apelacji, a także naruszenie prawa materialnego, tj. art. 46 k.r.o. w związku z art. 1035 k.c., art. 1038 k.c. i art. 212 k.c. przez ustalenie wartości nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego z pominięciem związanego z nim długu hipotecznego wynikającego z umowy o kredyt zawartej przez obojga małżonków w trakcie trwania małżeństwa. Skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu oraz zasądzenie od wnioskodawcy na jej rzecz zwrotu kosztów postępowania w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przypisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie zasługuje na uwzględnienie.

1. Zgodnie z art. 212 k.c., jeżeli zniesienie współwłasności następuje na mocy orzeczenia sądu przez przyznanie rzeczy jednemu ze współwłaścicieli,

zostaje na niego nałożony obowiązek spłaty drugiego. Natomiast zgodnie z art. 567 § 3 k.p.c., do postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej stosuje się odpowiednio przepisy o dziale spadku.

2. W konsekwencji w postępowaniu o podział majątku wspólnego znajduje m.in. zastosowanie art. 684 k.p.c., zgodnie z którym skład i wartość spadku ulegającego podziałowi ustala sąd, co do zasady według chwili dokonania podziału. Przepis ten zawiera normę kompetencyjną, która czyni bezzasadnym zarzut skarżącej naruszenia art. 518 k.p.c. w związku z art. 378 § 1 k.p.c. poprzez wykroczenie przez Sąd drugiej instancji przy orzekaniu poza granice apelacji. W ramach postępowania o podział majątku sąd bowiem z urzędu ustala skład oraz wartość majątku, co ogranicza zasadę dyspozycyjności oraz zakres związania granicami żądania (art. 321 § 1 k.p.c., zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 18 stycznia 2017 r., sygn. akt V CSK 205/16, niepublikowane).

3. Istota problemu będącego przedmiotem skargi kasacyjnej dotyczy przede wszystkim tego, czy podział majątku wspólnego odnosi się jedynie do aktywów, czy też również do pasywów, w tym obciążeń hipotecznych w przypadku, gdy nieruchomość obciążona zostaje przyznana jednemu ze współwłaścicieli.

We wcześniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego kwestia ta nie była rozstrzygana jednolicie. Przeważał natomiast pogląd, iż w razie podziału majątku wspólnego konieczne jest pomniejszenie wartości składnika tego majątku o wartość istniejącego ograniczonego prawa rzeczowego (hipoteki, zob. por. uchwała z 25 czerwca 2008 r., sygn. akt III CZP 58/08, OSNC 2009, nr 7-8, poz. 99, postanowienia z: 5 października 2000 r., sygn. akt II CKN 611/99, "Monitor Prawniczy" 2001, nr 2, s. 93, 21 stycznia 2010 r., sygn. akt I CSK 205/09, "Rodzina i Prawo" 2011, nr 19, s. 92; 20 kwietnia 2011 r., sygn. akt I CSK 661/10, OSNC-ZD 2012, nr B, poz. 31; 26 października 2011 r., sygn. akt I CSK 41/11, "Izba Cywilna" 2012, nr 10, s. 37; 21 marca 2013 r., sygn. akt II CSK 414/12, niepublikowane; wyrok z 2 kwietnia 2003 r., sygn. akt III RN 55/02, OSP 2005, Nr 3, poz. 32). Rozbieżności w tym zakresie we wcześniejszym orzecznictwie wiążą się z brakiem jednoznacznej regulacji ustawowej tego zagadnienia.

4. Sąd Najwyższy w niniejszej sprawie podziela stanowisko wyrażone w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 lutego 2019 r., sygn. akt III CZP 30/18 (Biuletyn SN 2019, nr 2, poz. 9), podjętej na wniosek Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, zgodnie z którym art. 618 § 3 k.p.c. nie wyłącza dochodzenia między małżonkami roszczenia o zwrot kwoty zobowiązania zabezpieczonego hipoteką, spłaconego przez jednego z nich po uprawomocnieniu się postanowienia o podziale majątku wspólnego. Podobnie w uchwale Sądu Najwyższego z 28 marca 2019 r., sygn. akt III CZP 21/18 (Biuletyn SN 2019, nr 3, poz. 8), wskazano, że „w sprawie o podział majątku wspólnego małżonków, obejmującego nieruchomości obciążoną hipoteką zabezpieczającą udzielony małżonkom kredyt bankowy, sąd - przydzielając tę nieruchomość na własność jednego z małżonków – ustala jej wartość, jeżeli nie przemawiają przeciwko temu ważne względy, z pominięciem wartości obciążenia hipotecznego”.

W przywołanej uchwale Sąd Najwyższy uznał, że podział majątku wspólnego obejmuje wyłącznie aktywa (prawa majątkowe), a nie rozciąga się na pasywa (długi), zaś art. 686 k.p.c. stosowany odpowiednio (art. 46 k.r.o. w związku z art. 688 i art. 618 k.p.c.) wskazuje na dopuszczalność rozliczenia w postępowaniu o podział majątku wspólnego jedynie długów spłaconych w czasie między ustaniem wspólności a podziałem majątku. W konsekwencji sąd co do zasady nie ustala istnienia i wysokości (wartości) długów ani nie orzeka o ich spłacie (zob. np. postanowienia Sądu Najwyższego z: 26 września 1968 r., sygn. akt III CRN 209/68, OSNCP 1969, nr 6, poz. 112, 26 stycznia 1972 r., sygn. akt III CRN 477/71, OSPiKA 1972, Nr 9, poz. 174, 12 stycznia 1978 r., sygn. akt III CRN 333/77, niepublikowane, 20 września 2000 r., sygn. akt I CKN 295/00, OSNC 2001, Nr 2, poz. 32, uchwała Sądu Najwyższego z 28 marca 2019 r., sygn. akt III CZP 21/18).

W związku z tym nie można w postępowaniu o podział majątku dokonywać rozliczeń zaciągniętych przez małżonków i niespłaconych długów (zob. w szczególności postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 5 grudnia 1978 r., sygn. akt III CRN 194/78, OSNCP 1979, nr 11, poz. 207).

Ponadto obciążenie hipoteką wpływa na sposób zadysponowania ceną w przypadku zbycia odpłatnego nieruchomości (w szczególności poprzez uiszczenie

długu celem wygaśnięcia hipoteki, zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 26 stycznia 2016 r., sygn. akt I CSK 54/16, „Biuletyn SN” 2017, nr 5, s. 13).

5. Hipoteka stanowi prawo do wartości (przedmiotu obciążonego), choć jako prawo akcesoryjne służy zabezpieczeniu wierzytelności pieniężnych, a zatem nie ma charakteru samodzielne. Akcesoryjność tego ograniczonego prawa rzeczowego, a zatem zakres zależności prawa zabezpieczającego od zabezpieczanego, jest wyznaczona normami ustawowymi (a nie samym celem zabezpieczającym).

Przede wszystkim relacja akcesoryjna odnosi się do wpływu istnienia, w tym spłaty zabezpieczonej wierzytelności na los obciążenia. Kluczowe znaczenie ma okoliczność, iż dochodząc zaspokojenia z nieruchomości obciążonej wykonuje się ograniczone prawo rzeczowe na drodze postępowania sądowego celem uzyskania spieniężenia przedmiotu obciążenia i należnej wierzycielowi kwoty (zob. art. 1025 k.p.c.). W istocie zatem wartość nieruchomości kształtuje nie tyle samodzielnie prawo zastawnicze, co raczej zabezpieczona nim wierzytelność.

Już choćby z tego powodu co najmniej nieścisle jest stwierdzenie, iż obciążenie (jako takie) zmniejsza wartość hipotekowanej nieruchomości.

Pomijając w tym miejscu kwestię braku zasadności oraz podstaw prawnych przenoszenia konstrukcji prawa zobowiązań na instytucje prawa rzeczowego, w tym hipotekę, i czynienie z tej ostatniej rzekomego „rzecowego poręczenia”, nie można zapominać, że przyznanie takiej nieruchomości jednemu z małżonków nie powoduje, iż drugi pozostaje współodpowiedzialny ani nie jest dłużnikiem „rzecowym”. Wykonaniem prawa zastawniczego jest dochodzenie należności w trybie i na podstawie przepisów k.p.c. Nie oznacza to jednak, iż właściciel nieruchomości obciążonej hipoteką odpowiada jako „dłużnik”, lecz powództwo wytoczone wobec niego i obejmujące roszczenie procesowe o świadczenie w postaci znoszenia przez właściciela rzeczy obciążonej zaspokojenia (*pati*) służy dochodzeniu zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności (zob. art. 75 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, Dz. U. z 2018 r., poz. 1916 z późn. zm.), mimo że stanowi jednocześnie wykonanie uprawnień mieszczących się w ramach treści hipoteki. Odmienne koncepcje dotyczące charakteru prawa

rzeczowego oraz jego realizacji na podstawie art. 75 u.k.w.h. pozostają w jaskrawej sprzeczności z istotą praw zastawniczych jako ograniczonych praw rzeczowych skutecznych *erga omnes*, które wykluczają możliwość domagania się od określonej osoby zachowania „pozytywnego” (typu *facere*), w szczególności zaś spełnienia świadczenia (pieniężnego w przypadku zabezpieczenia hipotecznego).

Żądanie świadczenia pozytywnego w postaci zapłaty (*facere*) kierowane przeciwko osobie określonej jako dłużnik rzeczowy nie odpowiada treści hipoteki (zgodnie z zasadą, iż prawa bezwzględne nie mogą skutkować powstaniem zindywidualizowanych obowiązków pozytywnych - *iura in re in faciendo consistere non possunt*, zob. np. Ł. Żelechowski, *Zastaw zwykły i rejestrowy na prawach własności przemysłowej*, Warszawa 2011, s. 169 oraz cyt. tam wcześniejsze piśmiennictwo). Obowiązek bowiem każdego uczestnika obrotu - w tym właściciela rzeczy – względem osoby, której przysługuje ograniczone prawo rzeczowe, może mieć jedynie charakter bierny (zob. w szczególności J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, wyd. 4, Warszawa 2012, s. 33).

W związku z powyższymi ustaleniami należy przypomnieć, iż uprawnienia składające się na treść ograniczonego prawa rzeczowego podlegają wykonaniu bezpośrednio wobec przedmiotu prawa, tj. bez udziału kogokolwiek, w tym aktualnego (każdoczesnego) właściciela, i wiążą się z istnieniem bezpośredniego władztwa osoby nad rzeczą lub innym dobrem stanowiącym przedmiot obciążenia rzeczowego. Tak jest również w przypadku praw zastawniczych, w tym hipoteki. Ewentualne spełnienie świadczenia polegające na zapłacie długu jest w tym przypadku spełnieniem go przez osobę trzecią zgodnie z art. 356 k.c. oraz art. 518 § 1 pkt 1 k.c. Hipoteka bowiem nie stanowi ani nie kreuje samodzielnego, odrębnego długu właściciela nieruchomości hipotekowanej.

6. Sąd Najwyższy w niniejszym składzie podziela stanowisko przedstawione w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 lutego 2019 r., sygn. akt III CZP 30/18, iż „antycypowanie przez sąd w postępowaniu o podział majątku wspólnego, czy, kiedy, w stosunku do kogo i czy w ogóle dojdzie do przymusowego zaspokojenia się wierzyciela z majątku jego dłużników

naruszałoby wynikające z przepisów kodeksu postępowania cywilnego reguły dowodzenia faktów stanowiących podstawę rozstrzygnięcia”.

W przypadku, gdy małżonkowie zaciągnęli wspólnie kredyt hipoteczny, w braku odpowiedniego postanowienia umownego, podstawą ich solidarnej odpowiedzialności może być art. 370 k.c. lub - wskutek odpowiedniego stosowania wobec odesłania w art. 45 k.r.o. - art. 1034 § 1 k.c. W konsekwencji w razie spłaty zobowiązania przez jednego z dłużników solidarnych powstaje po jego stronie roszczenie regresowe wobec drugiego, o którego to roszczenia zakresie rozstrzyga treść łączącego współdłużników stosunku prawnego (art. 376 k.c.).

Tym samym Sąd Najwyższy nie uwzględnił zarzutu naruszenia art. 46 k.r.o. w związku z art. 1035, 1038 i 212 k.c. przez ustalenie wartości nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego z pominięciem związanego z nim długu hipotecznego wynikającego z umowy o kredyt zawartej przez obojga małżonków w trakcie trwania małżeństwa.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c., Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną.